

بسم الله الرحمن الرحيم

فرہنگ نامہ ہنر و ادب آئینی

جلد ششم

جواد محمد زمانی

(زیر نظر معاون فرهنگی و اجتماعی)

باسمه تعالی

زبان هنر، از دیرباز، به عنوان زبانی مشترک در میان جوامع گوناگون، عهده‌دار بیان اندیشه‌های زیبا و نقد پندارهای ناپسند بوده است. آن چه بشر در زندگی خویش و در عالم ماده قادر به دستیابی بدان نبوده در عالم هنر، آن را فراچنگ آورده و به دیگران نمایانده است. فطرت زیبا دوست انسان نیز در این راه، نیک یاریش کرده تا اثر بدیع او از سوی همگان مقبول افتد. از آن‌جا که هنر، برخاسته از اندیشه انسان است سلامت فکر و اندیشه، ضامن پایایی و مقبولیت آثار هنری اوست. چه بسا اندیشه بیمار، منشأ پیدایش اثری ناهنجار می‌گردد که با فطرت انسان در تقابل است. در قدرت نفوذ هنر در جان‌ها و دل‌ها همین بس که برخی از پیامبران الهی، با معجزه هنر، توانستند بشر را به راه سعادت رهنمون گردند. رسالت مهم نبی مکرم اسلام (ص) و اهل بیت (ع) نجات بندگان خدا از گمراهی و تباهی و هدایت آنان از ظلمات جهل به سرچشمه های نور و خرد است.

در روزگاری که فن بیان، خطابه، شعر و ادب بزرگ‌ترین دستمایه برای فخر و مباهات عرب بود خداوند سبحان، پیامبر خویش را با کتابی به رسالت برگزید که در این فنون هم‌اوردی نیافت و به ناچار وادار به تسلیمشان کرد.

از آن روزگار تاکنون آثار مکتوب فراوانی پیرامون اعجاز بلاغی قرآن نگاشته شده و سخن‌ها رفته است. این معجزه جاوید، منشأ پیدایش علوم مختلف گردید که خرد بشر را در آن، راه به جایی نیست. تمامی این تمهیدات، برای نجات بشریت از جهل بود. امامان معصوم (ع) و سایر اولیای الهی نیز با همین انگیزه گام در راه نهادند که با شکوه‌ترین صحنه آن در قیام حضرت سید الشهدا (ع) تبلور می‌یابد. چنان که در زیارت شریف اربعین می‌خوانیم: «و بذل مهجته فیک لیستنفذ عبادک من الجهالة و حيرة القلند» و خون پاکش را در راه تو (خدا) نثار کرد تا بندگان را از نادانی و حیرت گمراهی نجات بخشد.

مجموعه تعالیم دینی با آداب و سنن جوامع مختلف نیز تناسبی دلنشین دارد. آن‌گاه که این دو با یکدیگر آمیخته می‌گردد مجموعه‌ای بدیع و زیبا از آداب و سنن مذهبی و ملی پدید می‌آید که از جانب مردمان هر قوم، مقبول می‌افتد. گویی که اصالت و ریشه خویش را در آن می‌جویند و بدان پایبند می‌مانند. مردم کشور ما نیز از آن هنگام که به اسلام گروید نیک دریافت که دین جدید نه تنها با بسیاری از آداب و رسوم کهن و دیرین او منافاتی ندارد که حیاتی کامل‌تر از آن به دست داده است. از این روی با آغوش باز آن را پذیرفت و دل در گرو تعالیم اسلام نهاد. نتیجه این آمیختگی میان دین و سنت، پیدایش هنرهای زیبایی است که از آن با عنوان هنرهای آیینی یاد می‌شود. از پیدایش تعزیه یعنی کهن ترین شکل نمایش ایرانی گرفته تا

آیین‌های سوگواری برای پیشوایان دینی همچون عزادای ایام محرم و صفر و به ویژه عاشورای حسینی. از خلق اثر بدیعی چون تصویر «عصر عاشورا» گرفته تا اشعار حماسی و گاه مرثیه‌ها که همگی بر پایه فرهنگ اسلامی - ایرانی است. پر واضح است این تعالیم نه تنها در آثار بدیع هنری که در اندیشه و فرهنگ و منش ایرانیان سخت اثر گذار بوده و چنین است که بررسی اندیشه‌های دینی در گستره آیین‌ها جایگاهی ویژه دارد. چه آن‌که آیین‌ها، بازتاب اندیشه‌های مردم دین‌مدار است که در طول قرن‌ها پایدار باقی مانده و در جوامع دینی حضور پررنگ داشته است. آیین‌ها و بازتاب حضور معقول‌ها در آینه محسوس‌ها و ملموس‌ها و مبشر تولد منطق‌ها و فلسفه‌های الهی در جلوه گاه رفتارها و گفتارهاست. از این رو هر گونه کاوش در عرصه هنر و ادب آیینی، به واقع کاوش در انس و ارادت دین‌باوران و دین‌باوران به درخشان‌ترین مظاهر پروردگار - حضرات معصومان (ع) - است که در هر دوره‌ای با شوکتی خاص انجام پذیرفته است. به راستی چه انگیزه‌ای توانسته باعث جاری شدن چنین اندیشه‌ای در عواطف خروشان انسان‌ها گردد؟ و چه چیزی بیش از این آیین‌ها (به‌ویژه آیین‌های عزاداری عاشورایی) توانسته در برابر ستمگران تاریخ، ایستادگی کند و مظلومیت را فریاد زند؟ چنین است که امام عظیم الشان ما (ره)، محرم و صفر را باعث احیای اسلام دانسته و بر نگاهداشت و حراست از آیین‌های عزاداری، تأکید می‌فرمود و چنین است که انقلاب شکوهمند اسلامی ما به برکت رهنمودهای آن حکیم فرزانه و خون‌شهبان گلگون کفن، و مجاهدت‌های آحاد ملت، و با تاسی به فرهنگ عاشورا به پیروزی رسید و امروز، پیام آن، جهان را فرا گرفته است.

در این میان، شعر به عنوان هنری اصیل و در خدمت فرهنگ و ارزش‌ها، جایگاه ویژه‌ای دارد و به تعبیر رهبر حکیم انقلاب اسلامی یک ثروت ملی است. ایشان درباره اهمیت این هنر بزرگ فرموده‌اند: «اگر امر را دائر بگذارند بین اینکه در بین این چند هنر - مثلاً هنرهای نمایشی، هنرهای تجسمی - یک هنر را انتخاب کنید تا این بودجه محدود را صرف آن کنیم، به نظر من باید شعر را انتخاب کنیم چون اگر چنانچه شعر در جامعه تأمین شد، این زمینه برای هنرهای دیگر به وجود خواهد آمد»^۱

دیدارهای هر ساله معظم له با شاعران خود گواه اهمیت مقوله ادبیات و شعر در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و شکوفایی علمی و معنوی کشور دارد. از این رهگذر، شعر آیینی و ادبیات دینی اهمیت دو چندان می‌یابد، معظم له در دیدار مستقلی که با شاعران آیینی در سال ۱۳۹۰ داشته‌اند، شعر آیینی را بهترین شکرانه قریحه شعر معرفی کرده می‌فرمایند: «اگر بناست شعر محتوایی داشته باشد، بهترین محتواها همین محتواهای شعر مذهبی است با عرض وسیع و گسترده‌ای که دارد»^۲. سپس به بیان ابعاد گوناگون این هنر

^۱-بیانات در دیدار شاعران، ۳ شهریور ۸۹

^۲-بیانات در دیدار شاعران آیینی، ۲۵ خرداد ۹۰

و بایسته ها و شایسته های آن می پردازند، بی تردید، بررسی اندیشه های معظم له در این زمینه، بدون پژوهش جامع امکان پذیر نبود. این پژوهش نیز از همین رهگذر سامان گرفته و در آن کوشیده شده تا زوایای مختلف هنر و ادب آیینی با الهام از رهنمودهای معظم له بررسی گردد و راه تازه ای را پیش پای پویندگان این مسیر و همه پژوهشگران، شاعران و اهالی فرهنگ قرار دهد.

معاونت فرهنگی و اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی، نیز بر خود می داند تا از آثاری این چنین که رشد و بالندگی هنر و ادب آیینی کشور را در پی دارد حمایت کند. امید است خلق چنین آثاری موجب رضایت حضرت حق و استقبال دوستداران فرهنگ اسلامی و ادبیات متعهد فارسی قرار گیرد.

دکتر سید طه هاشمی

معاون فرهنگی اجتماعی دانشگاه آزاد

اسلامی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۷	عصر افشاریان و زندیان
۱۴	شاعران این عصر
۴۳	عصر قاجاریان
۱۸۶	شاعران این عصر
۳۲۴	عصر پهلویان
۴۳۳	شاعران این عصر
۴۶۶	عصر انقلاب اسلامی
۴۸۰	فهرست منابع